

INTELLECTUAL PROPERTY PROBLEMS IN THE DIGITAL ENVIRONMENT

Hazratqulova Sevinchbeka

Junior Researcher at the Department for Civil and Economic Fair Justice
and Alternative Dispute Resolution, Research Center,
Tashkent State University of Law

Abstract:

This thesis examines key intellectual property challenges in the digital environment. The rapid expansion of information and communication technologies, especially the Internet, has significantly increased the use of copyright-protected works. However, legal mechanisms regulating these processes remain underdeveloped. The study focuses on issues such as the lack of contractual relations in the use of works in virtual environments, difficulties in determining authorship in judicial practice, and insufficient judicial specialization. Based on international experience, practical recommendations are proposed to strengthen intellectual property protection in Uzbekistan.

Key words: intellectual property, copyright, digital environment, telecommunications, licensing, judicial practice, cybersecurity.

Annotatsiya:

Ushbu tezis raqamli muhitda intellektual mulk huquqlarini himoya qilish bilan bogʻliq dolzarb muammolarni tahlil qilishga bagʻishlangan. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi va internet tarmoqlarining keng tarqalishi natijasida mualliflik huquqi obyektlaridan foydalanish hajmi keskin oshdi. Shu bilan birga, ushbu jarayonlarni huquqiy jihatdan tartibga solish mexanizmlari yetarli darajada rivojlanmagan. Tadqiqot davomida Oʻzbekistonda virtual muhitda mualliflik huquqi obyektlaridan foydalanishda shartnomaviy

munosabatlarning yetishmasligi, sud amaliyotida mualliflikni aniqlash muammolari hamda sudyalarning ixtisoslashuv darajasi bilan bog‘liq masalalar keng yoritildi. Shuningdek, xalqaro tajribalar asosida mavjud muammolarni hal etish bo‘yicha amaliy takliflar ishlab chiqildi.

Kalit so‘zlar: intellektual mulk, mualliflik huquqi, raqamli muhit, telekommunikatsiya, litsenziyalash, sud amaliyoti, kiberxavfsizlik.

Kirish

So‘nggi yillarda axborot va telekommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi jamiyat hayotining barcha jabhalariga sezilarli ta‘sir ko‘rsatmoqda. Ayniqsa, internet tarmoqlarining kengayishi natijasida axborot almashinuvi tezlashdi, ijodiy mahsulotlardan foydalanish imkoniyatlari kengaydi. Bugungi kunda musiqa, filmlar, adabiy asarlar va boshqa mualliflik huquqi obyektlari asosan raqamli shaklda tarqatilmoqda va foydalanilmoqda.

Biroq, bu jarayonlar bilan bir qatorda, mualliflik huquqlarini himoya qilish bilan bog‘liq murakkab masalalar ham yuzaga kelmoqda. Ayniqsa, virtual muhitda asarlardan foydalanishda shartnomaviy tartibning yetarli darajada yo‘lga qo‘yilmaganligi, huquqbuzarliklarning keng tarqalganligi hamda nazorat mexanizmlarining sustligi dolzarb muammo sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Xalqaro darajada bu muammolarni hal qilish uchun World Intellectual Property Organization tomonidan 1996-yilda mualliflik huquqini raqamli muhitda himoya qilishga qaratilgan muhim shartnomalar qabul qilingan. Ushbu hujjatlar texnologik himoya vositalarini chetlab o‘tishga qarshi choralarni ham nazarda tutadi. O‘zbekiston 2019-yilda ushbu xalqaro bitimlarga qo‘shilgan bo‘lsa-da, ularni milliy tizimda samarali joriy etish masalasi hanuz dolzarbligicha qolmoqda.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, raqamli muhitda intellektual mulk huquqlarini himoya qilish tizimi O‘zbekistonda hali to‘liq shakllanmagan bo‘lib,

bir qator tizimli muammolar mavjud. Ushbu muammolar, asosan, huquqiy tartibga solishning yetarli emasligi, amaliyotdagi bo‘shliqlar hamda texnologik rivojlanish bilan huquqiy mexanizmlar o‘rtasidagi nomutanosiblik bilan izohlanadi.

Birinchidan, mualliflik huquqi obyektlaridan foydalanishda shartnomaviy munosabatlarning yetarli darajada rivojlanmaganligi eng asosiy muammolardan biri hisoblanadi. Rivojlangan davlatlarda raqamli kontentdan foydalanish qat’iy litsenziya asosida amalga oshiriladi. Masalan, foydalanuvchilar musiqa tinglash yoki film tomosha qilish uchun maxsus platformalarga obuna bo‘lib, mualliflarga to‘lov amalga oshiradi. Bu tizim mualliflarning iqtisodiy manfaatlarini ta’minlaydi va bozorda sog‘lom raqobat muhitini yaratadi.

O‘zbekistonda esa aksariyat hollarda mualliflik huquqi obyektlari ijtimoiy tarmoqlar orqali bepul va nazoratsiz tarzda tarqatiladi. Xususan, YouTube, Telegram va boshqa platformalarda muallif roziligisiz joylashtirilgan kontentlar keng tarqalgan. Bu holat mualliflarning moddiy manfaatlariga zarar yetkazadi va ularning ijodiy faoliyatga bo‘lgan rag‘batini pasaytiradi. Shu bilan birga, bu tizim rasmiy litsenziyalash mexanizmlarining rivojlanishiga to‘sqinlik qiladi.

Ikkinchidan, virtual muhitda mualliflik huquqlarini buzish holatlarini aniqlash va ularni isbotlash murakkab jarayon hisoblanadi. Internetda kontent juda tez tarqaladi va uni kim birinchi bo‘lib yaratganini aniqlash qiyinlashadi. Ayniqsa, asar rasmiy ro‘yxatdan o‘tkazilmagan bo‘lsa, muallif o‘z huquqini himoya qilishda jiddiy muammolarga duch keladi.

Amaliyotda shunday holatlar uchraydiki, bir asar bir nechta shaxs tomonidan da’vo qilinadi. Qonunchilikda mualliflik prezumpsiyasi mavjud bo‘lsa-da, ya’ni asarda nomi ko‘rsatilgan shaxs muallif deb hisoblanadi, bu har doim ham yetarli dalil bo‘la olmaydi. Natijada sudlar qo‘shimcha isbot vositalariga muhtoj

bo‘ladi, biroq maxsus ekspertiza mexanizmlarining yetishmasligi bu jarayonni yanada murakkablashtiradi.

Uchinchidan, sud amaliyotida intellektual mulk bilan bog‘liq ishlarni ko‘rib chiqishda ayrim kamchiliklar mavjud. So‘nggi yillarda bunday nizolar soni ortib borayotgan bo‘lsa-da, sud tizimida ushbu soha bo‘yicha yetarli darajada ixtisoslashuv mavjud emas. Natijada, ayrim hollarda sud qarorlari yetarli darajada asoslanmagan yoki bir xil turdagi ishlar bo‘yicha turlicha yondashuvlar kuzatiladi.

Masalan, mualliflik huquqi buzilishi bilan bog‘liq ishlar ko‘pincha kompensatsiya miqdorini aniqlashda murakkablik tug‘diradi. Amaldagi qonunchilikda kompensatsiya miqdori ma‘lum chegaralar asosida belgilanadi, biroq amaliyotda sudlar zarar miqdorini aniq hisoblashda qiyinchiliklarga duch keladi. Bu esa huquqbuzar uchun javobgarlik choralarining yetarli darajada samarali bo‘lmisligiga olib kelishi mumkin.

To‘rtinchidan, raqamli muhitda texnologik himoya vositalaridan foydalanish masalasi ham dolzarb hisoblanadi. Xalqaro amaliyotda mualliflik huquqini himoya qilish uchun turli texnik vositalar — masalan, DRM (Digital Rights Management) tizimlari keng qo‘llaniladi. Ushbu tizimlar kontentdan noqonuniy foydalanishni cheklashga xizmat qiladi.

Biroq O‘zbekistonda bunday texnologiyalar keng joriy etilmagan. Natijada, mualliflik huquqi obyektlari ustidan nazoratni amalga oshirish qiyinlashadi. Shu bilan birga, blockchain kabi zamonaviy texnologiyalarni joriy etish imkoniyatlari hali to‘liq o‘rganilmagan. Vaholanki, ushbu texnologiyalar mualliflikni aniqlash va huquqlarni himoya qilishda samarali vosita bo‘lishi mumkin.

Beshinchidan, xalqaro tajribani o‘rganish shuni ko‘rsatadiki, rivojlangan davlatlarda intellektual mulk huquqlarini himoya qilish tizimi kompleks yondashuv asosida shakllangan. Xususan, World Intellectual Property Organization

tomonidan ishlab chiqilgan standartlar milliy qonunchilikka integratsiya qilingan va samarali ishlamoqda.

O‘zbekistonda ham ushbu yo‘nalishda muhim qadamlar tashlangan, jumladan, xalqaro shartnomalarga qo‘shilish orqali huquqiy baza mustahkamlanmoqda. Biroq, xalqaro normalarni milliy amaliyotga to‘liq moslashtirish va ularning ijrosini ta‘minlash hali ham dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda.

Umuman olganda, raqamli muhitda intellektual mulk huquqlarini himoya qilish ko‘p qirrali va murakkab jarayon bo‘lib, u nafaqat huquqiy, balki texnologik va institutsional choralarni ham talab etadi. Ushbu muammolarni kompleks yondashuv asosida hal etishgina samarali natija berishi mumkin.

Xulosa

Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda tijorat banklarining raqamlashtirish jarayonlari nafaqat moliyaviy xizmatlarning sifatini oshirish, balki bank tizimining samaradorligini va mijozlar ehtiyojlarini qondirish darajasini sezilarli darajada yaxshilash imkonini beradi. Tadqiqot davomida raqamli texnologiyalar, innovatsion yechimlar va xalqaro tajribalar tahlil qilindi, shuningdek, ularning bank operatsiyalari, mijozlar sadoqati va xavfsizlik choralari bilan bog‘liq natijalari o‘rganildi.

Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, raqamlashtirish loyihalarini joriy etgan banklarda operatsion xarajatlar sezilarli darajada qisqardi, xizmat ko‘rsatish tezligi oshdi va mijozlar soni hamda ularning sadoqati yuqori darajada saqlanib qoldi. Masalan, mobil va onlayn xizmatlardan foydalanuvchi mijozlar soni 60% dan ortdi, operatsion xarajatlar esa o‘rtacha 25% ga kamaydi. Bu o‘z navbatida banklarning raqobatbardoshligini oshirish va moliyaviy barqarorlikni ta‘minlashga xizmat qiladi.

Shuningdek, tadqiqot raqamli xavfsizlik masalalarining dolzarbligini ham ta'kidladi. Kiberhujumlar sonining oshishi va raqamli xizmatlardan foydalanishning kengayishi xavfsizlik choralari va texnologiyalarini yanada mustahkamlash zaruratini tug'dirmoqda. Bu esa banklar tomonidan xalqaro tajribalarni o'rganish, milliy sharoitga moslashtirish va texnologik innovatsiyalarni joriy etish orqali raqamli xavfsizlikni kuchaytirish lozimligini ko'rsatadi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, raqamlashtirish loyihalarini samarali amalga oshirish bank tizimining raqamli transformatsiyasini tezlashtirishga, moliyaviy xizmatlar sifatini oshirishga va banklar raqobatbardoshligini mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, xavfsizlik choralari kuchaytirish va xalqaro tajribalarni o'zlashtirish orqali O'zbekistonda bank tizimining barqaror va raqobatbardosh rivojlanishini ta'minlash mumkin.

Xulosa qilib aytganda, raqamlashtirish loyihalari nafaqat moliyaviy samaradorlikni oshirishga, balki mijozlar ehtiyojini qondirish va banklarning xalqaro moliyaviy bozorlar bilan integratsiyasini rivojlantirishga ham muhim hissa qo'shadi. Shu sababli, davlat tomonidan raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishga qaratilgan islohotlar va qo'llab-quvvatlash choralari izchil amalga oshirilishi, banklarning raqamli transformatsiyasini yanada samarali qilishda asosiy vosita hisoblanadi.

FOYDALANILGAN MANBALAR RO'YXATI

I. Normativ-huquqiy hujjatlar

1.1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi

1.2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 14-iyuldagi "Ilmiy va ilmiy-texnikaviy faoliyat natijalarini tijorlashtirish samaradorligini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" PQ-3855-sonli qarori

- 1.3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-fevraldagi “Intellectual mulk sohasida davlat boshqaruvini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4168-sonli qarori
- 1.4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 28-yanvardagi “Intellectual mulk sohasida davlat boshqaruvini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4965-sonli qarori
- 1.5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining tomonidan 2022-yil 29-yanvarda “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning Taraqqiyot Strategiyasi to‘g‘risida”gi PF–60-sonli Farmoni
- 1.6. O‘zbekiston Respublikasini Prezidentining 2022-yil 26-apreldagi “Intellectual mulk sohasini yanada rivojlantirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-221-sonli qarori
- 1.7. O‘zbekiston Respublikasining “Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to‘g‘risida” Qonuni (O‘RQ-42-son, 20.07.2006)
- 1.8. O‘zbekiston Respublikasining “Ixtirolar, foydali modellar va sanoat namunalari to‘g‘risida”gi Qonuni (1062-XII-son, 06.05.1994 y.)